

ФУНКЦІЇ МОНІТОРИНГУ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Петрова Н.О.,

старший викладач кафедри міжнародних відносин,

аспірант кафедри правосуддя,

Сумського національного аграрного університету,

м. Суми, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4242-2212>

Петрова Н.О. Функції моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання

У статті розглянуто різнопланово функції, системи функцій як адміністративного права, так і окремих елементів управління в різних сферах та галузях права. Досліджено характерні функції моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання, як унікального, особливого елементу управління. Актуальність тематики дослідження обумовлюється необхідністю наближення вітчизняного законодавства у сфері моніторингу та контролю державної допомоги до *acquis* Європейського Союзу (далі – ЄС), враховуючи особливості реформаційних процесів у адміністративному праві, євроінтеграції України та зобов'язань відповідно до Угоди про асоціацію України з ЄС (далі – Угода). Зважаючи на незначну кількість сучасних правничих теоретичних розробок цієї проблематики, завдання статті полягає у конкретизації та формулюванні сутності функцій моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання. Проведено аналіз різних підходів до визначення сутності функцій моніторингу в різних сферах. Визначено особливості функцій моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні. Вказано на важливість визначення функцій моніторингу, що здійснює суб'єкт публічної адміністрації – уповноважений орган у сфері державної допомоги – Антимонопольний комітет України (далі – АМКУ). Встановлено, що моніторинг державної допомоги суб'єктам господарювання тісно пов'язаний з контролем, є його формою і являється інформативним фундаментом, який формується через систему безперервного постійного спостереження, збору інформації, її акумуляції, аналізу та спостереження за будь-яким процесом, явищем, станом державної допомоги суб'єктам господарювання щодо виявлення розбіжностей між запланованим та фактичним, знаходження відхилень від поставлених завдань, аналіз причин таких відхилень. Виявлено, що моніторинг державної допомоги, окрім завдань має низку окремих специфічних функцій, які пов'язуються з видами чи напрямками діяльності, векторами впливу органу публічного адміністрування, що направлені на виконання визначених завдань. Зроблено висновок, що моніторинг державної допомоги суб'єктам господарювання, як елемент управління, окрім того, що він і є тією самою важливою функцією публічного адміністрування у сфері державної допомоги та необхідним його процедурним інструментом, наділений важливими характерними функціями, що кореспондуються з видами державної допомоги та видами моніторингу державної допомоги. Виділено наступні функції моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання: регулююча, контрольна, попереджувально-профілактична, інформаційна, аналітична, коригувальна, правоохоронна, виховна, а також надано характеристику та розкрито їх сутність.

Ключові слова: державна допомога суб'єктам господарювання; функції; моніторинг; конкуренція; контроль; державне управління; публічне адміністрування; адміністративне право; публічна адміністрація; Антимонопольний комітет України; судова реформа; органи державної влади; органи місцевого самоврядування.

Petrova N.O. Monitoring functions of the state aid to business entities

The article considers various functions, systems of functions of both administrative law and individual elements of management in various fields. The characteristic functions of monitoring state aid to economic entities as a unique, special element of management have been studied. The relevance of the research is due to the need to approximate domestic legislation in the field of monitoring and control of state aid to the *acquis* of the European Union (hereinafter - the EU), taking into account the reform processes in administrative law, European integration

of Ukraine and obligations under the Association Agreement with Ukraine (hereinafter - Agreement). Given the small number of modern legal theoretical developments in this area, the task of the article is to specify and formulate the essence of the functions of monitoring state aid to economic entities. An analysis of different approaches to determining the nature of monitoring functions in different areas. Peculiarities of monitoring functions in state aid to business entities in Ukraine have been identified. The importance of determining the functions of monitoring carried out by the subject of public administration - the authorized body in the field of state aid - the Antimonopoly Committee of Ukraine. It is established that the monitoring of state aid to economic entities is closely related to control and is its form, and is an informative foundation, which is formed through a system of continuous monitoring, information collection, accumulation, analysis and monitoring of any process, phenomenon, the state of state aid to economic entities to identify differences between planned and actual, finding deviations from the tasks, analysis of the causes of such deviations. The following functions of monitoring state aid to business entities are identified: regulatory, control, preventive, informational, analytical, corrective, law enforcement, educational, the characteristic is given and their essence is revealed.

Key words: state aid to business entities; functions; monitoring; competition; control; governance; public administration (governing); administrative law; public administration; Antimonopoly Committee of Ukraine; judicial reform; public authorities; local governments.

Постановка проблеми. Інтеграція України до європейської спільноти, економіко-правового простору сприяє трансформації та зближенню до європейської моделі управління на основі спільних цінностей та взаємного інтересу особливо під час продовження вдосконалення адміністративної, судової реформи в нашій державі. Так, в Угоді (ст. 253-267) главу 10 присвячено формуванню конкурентного середовища, що включає ч.1 - антиконкурентні дії та злиття і ч. 2 державну допомогу [1], де визначаються сфери вдосконалення національного законодавства у відповідності до *acquis* ЄС, зазначаються нормативно-правові акти ЄС, які повинні бути включені до національного законодавства, а також конкретні терміни щодо імплементації. Так, «важливим є пошук нових підходів щодо створення дієвого постійно діючого механізму контролю та його важливого складового елементу - моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання» [2, с. 51]. Безумовно, поява зобов'язань України у сфері моніторингу та контролю державної допомоги спонукають до застосування елементів управління та інструментів адміністрування, враховуючи специфіку нових адміністративно-правових відносин у сфері державної допомоги суб'єктам господарювання. Так, необхідність здійснювати моніторинг, контроль за державною допомогою Уповноваженим органом – Антимонопольним комітетом України, зумовила встановлення та характеристику функцій моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання, їх сутності, що є актуальним задля ефективного адміністрування означеної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню видів та змісту функцій державного управління, окремих його елементів, зокрема, моніторингу, контролю, в тому числі в різних сферах присвячені праці багатьох дослідників, зокрема І.В. Арістової, В. Б. Авер'янова, О.М. Бандурки, С.І. Бевз, Ю. П. Битяка, І.Л. Бородіна, В.М. Гаращука, Р.А. Калюжного, Т.М. Кравцової, Г. В. Калініченко, В.К. Колпакова, О.І. Миколенка, В.Я. Настюка, В.В. Пахомова та ін.. Разом з тим, слід вказати на недостатність наукових розробок та досліджень щодо визначення функцій моніторингу у сфері державної допомоги суб'єктам господарювання.

Метою статті є пропозиція переліку функцій моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання, надання характеристики та визначення їх сутності.

Виклад основного матеріалу дослідження. На виконання зобов'язань відповідно до положень Угоди прийнято Закон України № 1555-VII від 1 липня 2014 року «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» (далі – Закон № 1555-VII), який набрав чинності 02 серпня 2017 року [3], а також правозастосовне законодавство, зокрема, Порядок проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання; затверджений Розпорядженням АМКУ від 28.12.2015 №43-рп [4], тощо, прийняття та вдосконалення якого продовжується і на сьогодні.

Зазначимо, що правове регулювання державної допомоги суб'єктам господарювання у ЄС є невід'ємною частиною стандартів, що застосовуються для захисту економічної конкуренції. Основою права ЄС про державну допомогу є необхідність попередження недоцільного втручання органів державної влади та місцевого самоврядування у функціонування ринкового механізму, що ґрунтується на конкуренції, надаючи ресурси одному або більше комерційним підприємствам [5]. Державна допомога суб'єктам господарювання є ефективним інструментом розвитку економіки держави. Задля впорядкування відносин, пов'язаних із наданням державної допомоги, в інтересах всього суспільства й держави, а не окремого суб'єкта господарювання, застосовується правове регулювання як основний засіб державного впливу на суспільні відносини [6, с. 134].

Унікальність моніторингу державної допомоги, як дієвого, ефективного елементу управління, полягає у виконанні поставлених завдань, що відповідають меті, та виражається у виконанні визначених функцій. Так, мета моніторингу державної допомоги, як і мета будь-якої управлінської діяльності, досягається через продукування відповідних завдань та функцій, які знаходяться у органічному взаємозв'язку. Часто завдання та функції ототожнюються, вживаються, як синоніми, тобто загалом, під завданням моніторингу вважається здійснення запланованого обсягу дій, відповідно до законодавства, внаслідок реалізації яких відбудеться досягнення мети. Разом з тим, слід вказати на тісний взаємозв'язок цих понять, а не всеосяжне ототожнення. Адже «завдання – це те, що потребує вирішення, а функція – вид, діяльності, спрямованої на таке вирішення [7, с. 117]».

Розмірковуючи над сутністю функцій моніторингу державної допомоги, слід відмітити, що за своїми характеристиками моніторинг може охарактеризовуватися і сам, як функція управління, маючи при цьому взаємозв'язки з іншими функціями управління. Разом з тим слід зазначити про науковий вакуум щодо дослідження сутності функцій моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання.

Ю. Стюарт, Ц.Сігітас зазначають про функціональне призначення моніторингу, встановлюючи, що це необхідна адміністративна функція, яка надає можливість знати, яка саме державна допомога надається або планується надаватися у країні [8].

Так, як було зазначено, моніторинг тісно пов'язаний з контролем, є його формою і являється інформативним фундаментом, який формується через систему безперервного постійного спостереження, збору інформації, її акумуляції, аналізу та спостереження за будь-яким процесом, явищем, станом державної допомоги суб'єктам господарювання щодо виявлення розбіжностей між запланованим та фактичним, знаходження відхилень від поставлених завдань, аналіз причин таких відхилень. Разом з тим моніторинг державної допомоги, окрім завдань має низку окремих специфічних функцій, які пов'язуються з видами чи напрямками діяльності, векторами впливу органу публічного адміністрування, що направлені на виконання визначених завдань.

Для визначення сутності функцій моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання слід охарактеризувати поняття «функція» (від лат. від лат. *functio* – виконання, звершення), а також діяльність, обов'язок, робота, призначення [9]. У енциклопедичному словнику з державного управління надано визначення «функція» як (лат. *functio* – діяльність, виконання) – стала сукупність однорідних спеціалізованих робіт (дій, операцій), здатність реалізації яких підтримується в організації, обов'язок (іноді – здатність) оператора (технічного об'єкта або людини) виконувати яку-небудь операцію [10, с. 745]. У юридичній науці поняття «функція» характеризує соціальну роль держави і права, напрям впливу на суспільство [11, с.177]. На думку В. Б. Авер'янова, функції слід розуміти як складники змісту управлінської діяльності, що відображають окремі напрями (види) цієї діяльності, включаючи відносно самостійні групи якісно однорідних дій керуючого суб'єкта. Функції – це відносно самостійні складники змісту управлінської діяльності, які характеризуються якісною однорідністю дій і цільовою спрямованістю [12, с. 17].

Слід зазначити, що в різних наукових джерелах по-різному, охарактеризовують поняття «функція», вкладаючи різноманітне значення, зміст та властивості, в залежності від сфери, галузі застосування, об'єктів та суб'єктів: «функції права», «функції певної галузі права», «функції державних органів», «функції управління», «функції державного управління», «функції юридичного процесу», «функції адміністрування», «функції державного регулювання», «функції публічного адміністрування», «функції публічної адміністрації», «функції контролю», тощо.

В.Я. Малиновським сформульовані функції управління, що розглядаються як складові змісту управлінської діяльності, що характеризуються певною самостійністю, однорідністю, складністю та стабільністю владно-організуючого впливу суб'єкта управління, спрямованого на забезпечення життєво значущих потреб об'єкта управління [10, с. 748-749]. Функції носять самостійний, об'єктивний та універсальний характер і використовуються в різних сферах публічного управління. Вони є взаємопов'язаними і взаємозалежними та тісно інтегровані в процес публічного управління і становлять єдине ціле з ним. Уся їх сукупність розкриває управлінський процес [13, с. 24].

Дослідженням сутності та систематизацією функцій державного управління займалися вчені Кравцова Т.М. та Калініченко Г.В., які визначили, що «функції державного управління - це самостійні, однорідні частини процесу державноуправлінської діяльності із цільовою спрямованістю, які реалізуються відповідними органами державної влади в порядку, визначеному законодавством, з метою виконання функцій держави» [14, с. 522]. Вищезазначені дослідники розуміють під функціями державного управління взяті в комплексі головні види державно-управлінської діяльності, що виражають і конкретизують владно-організаційну сутність і призначення державного управління. Вони є засобом здійснення державно-владного впливу

на суспільні відносини в державі, виражають зміст і призначення державного управління в суспільстві. Тобто, основні напрями управлінської діяльності держави називаються функціями державного управління [15, с. 26-27]. Вченими було розглянуто та охарактеризовано різнопланово функції, системи функцій як адміністративного права так і окремих елементів управління, зокрема, моніторингу, в різних сферах. Так, система функцій різних сфер, галузей права має свою специфіку. Щоголева Л.О. визначає наступні функції моніторингу якості освіти: 1) інформаційна; 2) пошуково- дослідницька; 3) діагностична; 4) корекційна; 5) прогностична. [16, с. 39]. Та найбільш активно було проведено дослідження функцій у сфері правового моніторингу. Так, правовий моніторинг має послідовні функції – від визначення пріоритетів і планування до напрямків збору інформації, збору та перехресної перевірки інформації, звітності, аналізу інформації і наступних дій [17, с. 8]. Н.М. Оніщенко виділяє наступні функції: 1. Гносеологічну (пізнавальну) функцію, 2. Евристичну функцію, 3. Прогностичну функцію. 4. Критичну функцію. [18, с. 138]. О.Ф. Андрійко вважає, що основними функціями моніторингу є аналітично-інформаційна, яка дає можливість відстежувати стан виконання поставлених завдань, виконання їх в установлених межах та спрямування на досягнення визначених результатів, відстеження процесу реалізації управлінських рішень: координуюча – спрямована на координацію дій суб'єктів в системі управління, в процесі підготовки і прийняття рішення; організаційна функція моніторингу дає можливість за допомогою організаційних заходів переформатувати підходи, форми та способи здійснення поставлених завдань; прогностична – спрямована на вироблення управлінських рішень в контексті врахування ситуативних факторів [19, с. 28-29]. В.М. Горбатюк, К.В. Клименко вважають, що основними функціями моніторингу земель є контроль поточного стану і оцінка перспектив розвитку несприятливих процесів для інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень, спрямованих на оптимізацію використання земель. Тому організація дієвої системи моніторингу стає першочерговим завданням для органів управління земельними ресурсами всіх ієрархічних рівнів [20, с. 150].

Функції моніторингу державної допомоги забезпечують економіко-правову, політичну та соціальну сфери суспільства, що здійснюється шляхом регулювання суспільних відносин в означеній сфері задля досягнення публічного інтересу. Переходячи до розгляду конкретних функцій моніторингу державної допомоги, на підставі найбільш поширених досліджень та наукових робіт у різних сферах суспільного життя, можемо виокремити наступні: регулююча, контрольна, попереджувально-профілактична, інформаційна, аналітична, коригувальна, правоохоронна, виховна.

Регулююча функція моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання спрямована на ухвалення рішення уповноваженого суб'єкта публічного адміністрування, а також на направлення його на виправлення ситуації у випадку виявлення розбіжностей та відхилень між запланованими та реальними діями, що обрані для досягнення мети, а також між бажаними та існуючими результатами. Регулююча функція проявляється у спільному розробленні нормативно-правових актів Антимонопольного комітету України з іншими органами публічної адміністрації, охоплюючи широке коло заінтересованих осіб для консультацій та обговорення законопроектів та змін до нормативно-правових актів з питань, що стосується державної допомоги суб'єктам господарювання.

Контрольна функція є унікальною функцією моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання, так як моніторинг у даній сфері з одного боку є різновидом/формою контролю, а з іншого – передбачає виявлення фактів порушення законодавства у сфері державної допомоги, надання незаконної державної допомоги, ненадання відомостей про державну допомогу, яка підлягає повідомленню, неналежне використання державної допомоги, виявлення недопустимого впливу на конкуренцію та торгівлю. Контрольна функція має місце, зокрема, у випадку необхідності усунення невідповідностей між вимогами законодавства щодо повідомлення про нову державну підтримку та ідентифікації її як державної допомоги, що є допустимою для конкуренції, або яка недопустима для конкуренції.

Попереджувально-профілактична функція моніторингу спрямована на прогнозування та діагностування існуючих проблем у сфері державної допомоги суб'єктам господарювання та забезпечення своєчасної реакції на необхідність змін. Вказана функція має прояв через виявлення та попередження можливих порушень норм законодавства, рішень публічної адміністрації у сфері державної допомоги. Такий вид функцій моніторингу державної допомоги передбачає також виявлення причин та умов здійснення порушень з їх наступним усуненням для недопущення в майбутньому. Попереджувально-профілактична функція моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання дозволяє на початкових стадіях проаналізувати шляхи виконання поставлених завдань і завчасно попередити можливі недостатньо обґрунтовані кроки у їх вирішенні. Так, зокрема, за допомогою реєстру державної допомоги суб'єктам господарювання та інших джерел та повідомлень виявляти і попереджувати можливість надання незаконної державної допомоги суб'єктам господарювання.

Інформаційна функція моніторингу у сфері державної допомоги суб'єктам господарювання має одне з фундаментальних значень і полягає в отриманні суб'єктом адміністрування (в нашому випадку АМКУ) інформації про державну допомогу та про результати управлінського впливу, зокрема, що спрямована на постійне спостереження та відстеження процесу реалізації управлінських рішень про державну допомогу та інших дій публічної адміністрації в означеній сфері. Інформаційна функція моніторингу забезпечує отримання своєчасної та достовірної інформації про стан дотримання та виконання законодавства у сфері державної допомоги надавачами, отримувачами а також акумулювання інформації про державну допомогу в єдиному масиві - спеціальній базі - реєстрі державної допомоги суб'єктам господарювання, що містить перелік усіх видів державної допомоги. Оперативно та вчасно отримана достовірна інформація дозволяє Уповноваженому органу - АМКУ фіксувати позитивну чи негативну тенденцію в означеній сфері, а у випадку певних порушень чи невідповідностей, реагувати згідно законодавства, реалізуючи поставлені завдання.

Аналітична. Зміст аналітичної функції моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання полягає у визначенні ступеня ефективності державної допомоги та відстеження результату управлінських рішень публічної адміністрації, процесу їх реалізації як для суб'єктів господарювання, так і для суспільства в цілому, а також дає можливість відстежувати стан та результат виконання поставлених завдань. В межах аналітичної функції проводиться детальне, поглиблене дослідження зібраної інформації про державну допомогу. Реалізація аналітичної функції моніторингу державної допомоги передбачає застосування правових засобів аналітичного аналізу, спеціальних критеріїв, зокрема, що ідентифікують підтримку, як державну допомогу або визначають державну підтримку, як таку, що не є державною допомогою, тощо.

На основі прояву аналітичної функції моніторингу державної допомоги можуть бути вироблені пропозиції щодо підвищення ефективності надання державної допомоги суб'єктам господарювання, зокрема, через використання карти регіонального розподілу державної допомоги.

Окрім того, за допомогою аналітичної функції моніторингу забезпечується виявлення та аналіз причин та умов порушень законодавства у сфері державної допомоги суб'єктам господарювання, а також прогнозування, розробка та планування максимально результативних шляхів їх усунення.

Коригувальна функція моніторингу державної допомоги має прояв у забезпеченні та застосуванні засобів, що виключають чи мінімізують розбіжності між бажаним результатом та фактичним станом. Важливим аналітично-коригувальним засобом може бути створення карти регіонального розподілу державної допомоги, на підставі якої визначається рівень інтенсивності надаваної державної допомоги в залежності від території її надання.

Правоохоронна функція моніторингу у сфері державної допомоги суб'єктам господарювання спрямована на забезпечення законності і направлена на припинення порушень законодавства, а також на дотримання встановлених ним правил, зокрема, у разі виявлення неналежного використання, незаконної державної допомоги, та її припинення та/або повернення.

Виховна функція моніторингу полягає у навчанні заінтересованих суб'єктів дотримуватися правил, встановлених законодавством про державну допомогу суб'єктам господарювання, спонуканні до систематичної роботи в напрямку вироблення дисципліни ефективного витрачання державних (публічних) ресурсів, подання повної, достовірної інформації відповідно до законодавства, тощо.

Висновки. Таким чином, функції моніторингу державної допомоги є взаємопов'язаними та взаємозалежними, так як слугують встановленій меті та спрямовані на виконання поставлених завдань, хоча й окремі з них наділені самостійним проявом. Як елемент управління, моніторинг державної допомоги, окрім того, що він і є тією самою важливою функцією публічного адміністрування у сфері державної допомоги та необхідним його процедурним інструментом, очевидно, наділений характерними функціями, що кореспондуються з видами державної допомоги та видами моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/conv#n2754 (дата звернення: 03.03.2021)
2. N. Petrova. Formulating the Essence of the State Aid Monitoring Principles to Economic Entities in Ukraine. European Journal of Law and Public Administration. 2020. V. 7. I. 1. P. 50-60. URL: <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/ejpa/article/view/3315> (дата звернення: 03.03.2021).
3. Про державну допомогу суб'єктам господарювання : Закон України № 1555-VII від 1 липня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text> (дата звернення: 03.03.2021).

4. Порядок проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання. Затверджено Розпорядженням Антимонопольного комітету України від 28.12.2015 №43-рп
5. Quigley C. *European State Aid Law and Policy: Second Edition*. Hart Publishing. 2009. 574 p.
6. Кравцова Т.М. Поняття та особливості адміністративно-правових відносин у сфері надання державної допомоги суб'єктам господарювання. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління : електронне наукове видання : збірник. 2020. № 6 (12). 2020. С. 132-139.
7. Шай Р. Я. Принципи та форми реалізації функцій держави. Вісник Національного університету. Львівська політехніка. 2014. № 810. Юридичні науки. С. 116–123.
8. Юджин С., Сігітас Ц. Звіт стосовно проекту Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», виконаний в рамках проекту «Гармонізація системи державних закупівель в Україні зі стандартами ЄС». URL: <http://eurpublicprocurement.org.ua/wp-content/uploads/2014/09/Report-on-Draft-Law-on-State-Aid-to-Undertakings-UKR.pdf>
9. Великий тлумачний словник сучасної мови. URL: <http://surl.li/mpnv>
10. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін (та ін.); за ред. Ю. В. Ковбасюка (та ін.): НАДУ. 2010. 820 с.
11. Макеєва О. М. Інформаційна функція правового моніторингу. Альманах права.. 2019. Вип. 10. С. 176-180.
12. Аверьянов В. Б. Функции и организационная структура органа государственного управления. К. Наук. думка. 1979. 150 с.
13. Бородін І.Л. Функції публічного управління. Юридичний вісник. 2014. 3 (32). С. 24-29.
14. Кравцова Т. М., Калініченко Г. В. Дослідження видів функцій державного управління та їх значення у процесі державно-управлінської діяльності. Форум права. 2011. № 1. С. 522–527.
15. Кравцова Т. М., Калініченко Г. В. Ще раз про сутність та ознаки функцій державного управління. Право і безпека. 2011. № 1 (38). С. 25-29.
16. Щоголева Л. О. Моніторинг якості освіти: теоретико-методологічний аспект. Педагогічний пошук. 2014. № 2. С. 36–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedp_2014_2_12
17. Handbook for the European Union Monitoring Mission in Georgia. Council of Europe. Strasbourg Cedex. 2009. P. 107.
18. Оніщенко Н.М. Функції правової аналітики: теоретичні виміри, практичні засади. Visegrad journal on human rights. 2017. №. 1/2. – С. 134-138.
19. Андрійко О.Ф. Правовий моніторинг в системі органів виконавчої влади. Альманах права. Правовий моніторинг і правова експертиза: питання теорії та практики. Вип. 10. К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2019. С. 27-31.
20. Горбатюк В.М., Клименко К.В. Організаційно-технологічні особливості здійснення моніторингу земель на регіональному рівні. Геодезія, картографія і аерофотознімання. 2007. Вип. 69. С. 156-150.